

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ В ПРАЦЯХ СОФІЇ РУСОВОЇ

В статті розглядаються погляди видатного українського педагога Софії Русової на проблему трудового виховання в загальноосвітніх закладах України в кінці XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: *трудове виховання, національна школа, навчання, праця, особистість.*

Реформування освіти, що відбувається нині в Україні, спонукає педагогічну науку до поглибленого вивчення вітчизняної педагогічної спадщини. Склалося так, що роками залишалися незатребуваними напрацьований українською школою педагогічний досвід. Сьогодні в Україні докорінно змінюються підходи до соціокультурної політики держави в цілому та освіти зокрема. Значне місце у розв'язанні культурно-освітніх проблем, в тому числі й проблем трудового виховання, відводиться широкому використанню національних цінностей, традицій, прогресивного досвіду минулого; відродженню забутих імен в історії української культури, оскільки саме вони є носіями освіти й прогресу, виразниками національних ідей і прагнень.

Проблема трудового виховання особистості привертала увагу багатьох видатних мислителів на різних етапах становлення педагогічної науки. Особливу увагу трудовій спрямованості в навчанні надавали українські педагоги в 1917-1920 рр. – в період діяльності українських урядів та розбудови національної школи, яка мислилась лише як трудова, і трудовий принцип був закладений в основу всієї роботи. Значний інтерес мають педагогічні ідеї українських педагогів, які багато уваги приділяли питанням трудового виховання в кінці XIX – на початку XX ст.

Особливо великий внесок в цю проблему належить видатному українському педагогу Софії Федорівні Русовій (1856-1942). Так, за її переконанням, праця є одним з основних джерел матеріального і духовного багатства народу і суспільства, фундаментом виховання особистості.

С.Русова – видатний громадський діяч, великий український педагог, авторка багатьох досліджень з педагогіки (понад 200 праць), співзасновниця педагогічної академії в Україні, співредактор та активний дописувач чисельних часописів та журналів („Вільна Українська Школа”, „Світло”, „Народний учитель”) – належить до діячів, які посідали чільне місце у процесі відродження національної системи освіти, розробці основ створення української школи і були свідомо вилучені з нього радянською педагогічною наукою. Ще донедавна її науково-педагогічна спадщина, просвітительська та громадська діяльність були невідомі. Тому в сучасній українській науці почали з’являтися дослідження, в яких аналізуються педагогічні погляди, літературно-публіцистична творчість, освітня, громадсько-політична й просвітительська діяльність С.Русової. Вивчення її вагомому вкладу у розробку концепції національної системи освіти, національної школи й національного виховання включено до програми „Педагогіка національної школи” (К., 1992).

Педагогічна спадщина, окремі аспекти діяльності видатної просвітительки, зокрема ідеї трудового виховання, висвітлювалися у дослідженнях Г.Груць, І.Зайченка, О.Петренко, Є.Коваленко, І.Пінчук, Ф.Погребника, О.Проскури та інших.

Не зважаючи на окремі наукові праці, захищені дисертації, видані збірники праць, спадщина С.Русової є маловідомою широкому загалу громадськості і потребує глибокого осмислення. Саме уточнення місця і ролі видатного педагога у ролі трудового виховання та її погляди на цю проблему будуть предметом дослідження у нашій статті.

Розкриваючи роль праці для формування особистості, С.Русова у своїх ранніх працях зазначала, що праця – це основа такого виховання, яке

мусить збудити в дитячій душі найбільше самостійної творчості, дати вільно розвинути цільній самостійній індивідуальності. „Праця в сучасному вихованні є метод, яким кожне знання зафіксується в дитячій свідомості тим, що воно здобувається дитячою рукою: через руку в розум ” [3, с. 53].

С.Русова подала цілий ряд цікавих і корисних порад щодо ефективної організації дитячої праці в школі, де має панувати цікава, вдумлива, потрібна людині та суспільству праця, яка б підносила, виховувала і розвивала учня і водночас слугувала б засобом долучення його до активної участі у виробництві. Кожен вид праці, наголошувала вчена, треба свідомо і цілеспрямовано використовувати для всебічного виховання особистості. Завдання школи полягає в тому, щоб не тільки навчити учнів основам наук, дати їм відповідну освіту, сформувати практичні уміння і навички, а й викликати глибоку внутрішню потребу до трудової діяльності. „Треба, щоб школа обгорнула дитину ласкою, – писала С.Русова, – викликала усі її творчі сили, зацікавила до науки, до праці, розвинула етичну громадську свідомість; треба щоб за шкільні роки учні навчалися працювати не з-під погрози екзамену, або свідоцтва, або інших зовнішніх приман, а через те, що робота є природна потреба їх здорової вдачі; треба, щоб робота завше їм була цікавою й приємною” [4, с. 15].

Сучасний дослідник творчої спадщини С.Русової І.Зайченко, узагальнюючи її погляди, відзначає, що головними завданнями школи в галузі трудового навчання Софія Федорівна вважала виховання у дітей глибокої любові до праці та до людей праці; ознайомлення з основами сучасного їм промислового і сільськогосподарського виробництва; формування у процесі навчання і громадсько-корисної праці певних трудових умінь і навичок; сприяння усвідомленому виборі майбутньої професії. Вона підкреслювала, що лише за дотримання певних педагогічних вимог дитяча праця виявляє свої виховні якості: усвідомленість учнями трудового завдання і його значення; посильність праці і відповідність її віковим та індивідуальним особливостям; взаємозв'язок і взаємо-

обумовленість фізичного, морального та інтелектуального розвитку особистості; колективний характер певних видів праці; спільна трудова діяльність учнів, з одного боку (для нетворчих видів праці), і самостійна, індивідуальна діяльність учнів у процесі творчих видів праці; доведення кожного трудового завдання до свого логічного завершення; керівництво і контроль дитячої праці з боку вчителя; наступність у наростанні складності трудових завдань [1].

Не залишилися поза увагою вченої питання творчої праці учнів. Вона зазначала, що „взагалі дитячу працю треба так провадити, щоб творча робота могла якнайкраще індивідуалізуватися, а більш механічна щоб провадилася в спільних зусиллях класу, гуртка” [5, с. 35]. Софія Федорівна наголошувала на необхідності „розвивати самодіяльність дитини, звичку до праці й до праці громадської”, так організувати навчально-виховний процес у майбутній школі, щоб праця й навчання йшли у нерозривному зв'язку, „захоплювали дитину й давали їй радість” [5, с. 35].

С.Русова розвиває думки про творчу працю, вважає зміст навчання категорією історичною, зумовленою соціально-економічним, науковим і духовним розвитком суспільства. На її думку, учні повинні опанувати основи наук, необхідні для всебічного розвитку її особистості, формування їх громадських поглядів, переконань, підготовки для участі в різноманітних видах діяльності, отримання професійної освіти. Водночас вона зауважує, що розумовий процес навчання не є чимось закінченим, обмеженим низкою фактів, явищ, в ньому мають найбільше значення не так привласнені факти і звички, як розвиток нахилу до знання, до шукання нових фактів, до утворення нових розумових звичок. Виходячи з цих положень, С.Русова визначає такі елементи змісту освіти: знання, вміння, навички, а механізмом їх формування вважала творчу діяльність учнів, їх емоційно-ціннісне ставлення до того соціально-культурного досвіду, що становить зміст шкільної освіти. Не відкидаючи чітко окресленого кола з усіх шкільних предметів (як гуманітарних так і природничо-математичних), вчена пропонує

в зміст освіти включати творчі завдання, пошукову творчу діяльність. Їй імпонує позиція Дж.Дьюї щодо того, що набуті учнями знання на повинні бути знаннями заради самих знань, а бути „інструментами” для набуття нових знань, тому вона вимагає обов’язкового використання засвоєних знань у практичній творчій діяльності учнів при розв’язуванні як інтелектуальних так і практичних завдань [2].

Більш глибоке розуміння ролі трудового навчання в загальній освіті дає Софія Русова у своїх працях еміграційного періоду, тобто після 1920 року. Вивчаючи досвід західних країн, вона переконалась, що трудовий принцип – це основа, на якій потрібно будувати нову національну школу. У своїй книзі „Єдина діяльна (трудова) школа” (1923) педагог знайомить читачів з організацією навчання в школах інших країн, сподіваючись, що це може допомогти точніше зорієнтуватися українським освітянам і дасть можливість впровадження нових педагогічних ідей у практику [6]. Аналіз напрямів розвитку нової зарубіжної педагогіки Софія Русова зробила також у своїй праці „Сучасні течії в новій педагогіці” (1932) і дійшла висновку: „Придивляючись до головних виявів нової педагогіки, ми ясно бачимо, що вона, відповідно до дослідів психології й потреб життя, виставляє такі загальні вимоги: по-перше, у виховання мусить бути внесена можлива інтенсивніша індивідуалізація; по-друге, виховання має бути соціалізоване відповідно до соціальної психології; по-третє, навчання має бути відповідно до потреб життя – індустріалізоване, має викликати в учневі найбільшу творчу активність; і наостаннє, і навчання, і виховання мусять спиратися на глибокому певному психологічному дослідженні як окремої особи учня, так і цілого гуртка, колективу дітей, а також їх оточення” [7, с. 67].

Нова школа, на думку С. Русової, повинна з пасивної, нерухомої перетворитися на активну, чинну – трудову школу, засновану на людському інтересі, мають змінитися і принципи виховання, основна ідея котрих – виховання гармонійно розвинутої людини. Вагомою складовою в концепції української національної школи С. Русової є її погляди на проблеми підготовки

вчителя. Вона науково обґрунтувала вимоги до вчителя нової школи: фундаментальна науково-теоретична і методична підготовка, високі моральні якості, постійне прагнення до самовдосконалення і самоосвіти, висока працездатність і любов до праці, справедливість і доброта, терпіння, велика любов до дітей, „національне розуміння дитини” та ряд інших.

Так, відштовхуючись від ідей педагогів та досвіду зарубіжних країн трудове навчання посіло своє місце в народній школі України. Спочатку в Києві, а потім і в інших містах створювалися школи, де запроваджувалася ручна праця, велася активна робота по створенню нових програм, відкривалися перші курси з ручної праці для вчителів міських шкіл.

S.G. Mazurenko

LABOR EDUCATION IN WORKS OF SOFIA RUSOVA

The article describes the views of the great ukrainean teacher Sophia Rusova on the problem of labor education in all-educational institutions of Ukraine at the end of the XIX—beginning XX century.

Key words: labor education, national school, education, work, personality.

Література:

1. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф. Русової. – Чернігів, 1996. – 116 с.
2. Русова С. Дидактика / Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 2 / за ред. Є.І.Коваленко; Упоряд., прим. Є.І.Коваленко, І.М.Пінчук. – К: Либідь, 1997. – 320
3. Русова С.Ф. Дошкільне виховання. – Катеринослав, 1918. – 162 с.
4. Русова С.Ф. Нова школа // Світло. – 1914. – Кн.7-8. – 20 с.
5. Русова С.Ф. Ідейні підвалини // Світло. – 1913. – Кн.8. – 35 с.
6. Русова С.Ф. Єдина діяльна (трудова) школа. – Ляйпціг, 1923. – 53 с.
7. Русова С.Ф. Сучасні течії в новій педагогіці // Шлях виховання і навчання. – 1932. – Ч.1. – 67 с.